

A JOGI ANTROPOLÓGIA¹

H. Szilágyi István előadása²

Ha egy ismeretlen tudományterülettel találkozunk – jelen esetben a jogi antropológiával –, akkor két lehetőség adott arra, hogy tájékozódjunk mibenléte felől:

- megnézzük *tudomány-rendszertani besorolását*, vagyis utánajárunk, hogy a tudományok rendszerében hová is tartozik, természettudomány-e, vagy társadalomtudomány, s ennek tisztázásával valamiféle előzetes kép alakulhat ki bennünk – ezt a módszert *egyszerűbb módszernek* tekintjük;
- a másik lehetőség az, hogy megnézzük, az adott tudományterülethez sorolt *képviselők milyen kérdéseket tettek fel és milyen válaszokat adtak* – ez pedig egy *eszmetörténeti jellegű megközelítés*, ami körülményesebb, de pontosabb képet ad, mint a másik módszer.

A tudomány-rendszertani besorolás bizonytalansága a jogi antropológia kapcsán igen szembe-tűnő, mivel **interdiszciplináris területről** van szó, amely egyrészt a kulturális antropológiából táplálkozik, másrészt a jogtudományból. Módszereit a kulturális antropológiától veszi át, míg vizsgálódási tárgya inkább a jogtudományhoz áll közel. A bizonytalanságot mutatja az is, hogy az intézményesülést tekintve más a helyzet az európai társadalomtudományokban és az anglo-amerikai társadalomtudományokban; ez utóbbiban a kulturális antropológia egyik részterülete a jogi antropológia, míg Európában a jogtudomány jelenti az intézményi háttér (jog-szociológia, jogtörténet adja az intézményi háttér, ahová a jogi antropológia tartozik). Történeti, eszmetörténeti különbségek okozzák azt, hogy másként intézményesül a jogi antropológia. A franciáknál a jogi antropológusoknak van egy nemzeti társasága, ugyanakkor a jogi antropológia nemzetközi tudományos társasága a kulturális és etnológiai tudományok nemzetközi közösségének egy alszekciójába tartozik.

Ha a **jogi antropológia fogalmát** szeretnénk meghatározni, érdemes **JOHN GRIFFITHS** definíciójához nyúlni: a jogi antropológia mint diszciplína különböző társadalmak, társadalmi csoportok, kultúrák körében vizsgálja a társadalmi kontroll jelenségeit mikroszociológiai és összehasonlító módszerrel. (Griffiths ezzel a meghatározással megadja a jogi antropológiai kutatás tárgyát és módszereit is.)

Három nagy korszakra osztatjuk a jogi antropológia történetét:

- I. XIX. sz. közepétől – 1941-ig
- II. 1941-től – 1970-es évek közepe
- III. 1970-es évektől napjainkig

I. A JOGI ANTROPOLÓGIA ELSŐ KORSZAKA (A XIX. SZ. KÖZEPÉTŐL 1941-IG)

Ez az időszak a kialakulás és a formálódás korszaka, amely kapcsán **3 fontos tényezőt** kell kiemelni.

---

¹ A témához ajánlott irodalom: H. Szilágyi István (szerk.): *Jog és antropológia*. Budapest, Szent István Társulat, 2000. és H. Szilágyi István: *A jogi antropológia főbb irányai*. Budapest, Szent István Társulat, 2000.

² A 2017. március 6-i előadás vázlat; Győr, SZE DFK. Az előadást lejegyezte Pödör Lea.

- 1) Az első és legfontosabb a **társadalmi háttér**. Ekkoriban a **gyarmatosítás késői korszaka** zajlott, amely már szakított az Újvilág felfedezésének klasszikus módszerével (az őslakosok leölése és a felfedezett területen talált nemesfémek elvitele a gyarmattartó országba). A XIX. sz.-ban a közvetlen, nyílt fizikai kényszert a gazdasági kényszerek burkolják be, ami lehetőséget teremt arra, hogy a távoli, egzotikus vidékeken élő hagyományos társadalmakat felkeressék a kutatók, immár azok sajátos, pacifikus környezetében. Ekkorra egyébként már megszorodott az e népekről való ismeretek tömege is.

A másik két tényező eszmei jellegű tényező, a nyugati társadalomtudomány fejlődésének belső termékei: az evolucionizmus és a pozitívizmus eszméje.

- 2) Az **evolucionizmus** gondolata szoros kapcsolatban állt a gyarmatosítás történeti folyamatával. Az evolucionizmus a biológia tudományában keletkezett, s azt vallja, hogy a variálódás és a szelekció révén kiválogatódnak a fajok, a létért való küzdelemben azok maradnak fenn, akik jobban tudnak alkalmazkodni a környezeti feltételekhez. Ezt a nézetet ültették át a társadalomra a XIX. sz.-ban, s átütő erejű eszme lett, annyira, hogy az egész XX. sz.-ban és napjainkban is teljesen beékelődött a közgondolkodásba (a társadalmak fejlődnek – a fejlődés igaz tehát a társadalmakra is).

- E gondolat első megfogalmazását **HERBERT SPENCER** adta, aki tíz kötetben írta meg a leíró szociológia alapjait a XIX. sz.-ban. A spenceri elméletet nevezik **szociáldarwinizmusnak**. Spencer nézete a következő: látjuk, hogy szerte a világban a legkülönbözőbb társadalmak élnek, de ezeket el kell helyezni egy fejlődési skálán, aminek csúcspontján a legfejlettebb civilizáció áll, mégpedig a nyugati világ.
- A XIX. sz.-i evolucionizmus unilineráris volt; a feladat az volt, hogy meghatározzák az egyes fejlődési szakaszokat, s a kor társadalomtudósai a legkülönbözőbb aspektusokat vizsgálták. Például megnézték a rokonsági rendszereket, ahol nagy ívű spekulációk születtek például a hordajellegű emberi csoportokról, melyekben a promiszkuitás érvényesült; vagy az anyajogú társadalmakról, melyeket a poliandria jellemez – ez **BACHOFEN**-nek, az antropológia egyik alapító atyjának gondolata volt.
- A fejlődésgondolat kapcsán említhető **HENRY SUMNER MAINE** 1870-es évek közepén megjelent műve, az **Ősi jog** (Pulszky Ágost fordította magyarra), melyben kifejti, hogy a társadalmi fejlődés iránya a *statustól* a *contractus* felé halad, vagyis: kezdetleges körülmények között a társadalom tagjainak jogait és kötelezettségeit a vele született *status* szabja meg, még hozzá az egész életre vonatkozóan. A *contractus* (szerződés) azonban csupán egy rövid periódusra határozza meg az egyén helyzetét, ami lehetővé teszi, hogy az egyén saját képességeivel megváltoztassa a társadalomban elfoglalt pozícióját. Mindebből levonható az a következtetés, hogy minél inkább támaszkodik egy társadalom a szerződés intézményére, annál rugalmasabb, alkalmazkodó képesebb, vagyis annál fejlettebb lesz.

Az **evolucionizmus magával hoz** egy sajátos megkülönböztetést, ami a társadalomtudományok fejlődése kapcsán is fontos, ez pedig a **mi-ők közti különbségtétel** (mi, vagyis a civilizált népek; ők, vagyis az Európán kívül élő népek, akik a civilizáltaknál jóval visszamaradottabb szinten vannak). Két jelentősége van a különbségtételnek: a mi (fejlettek)

kategóriája szorosan kapcsolódik a gyarmatosításhoz, tehát az evolucionizmus ilyen értelemben a gyarmatosítást igazoló és egyben magyarázó eszme. A másik jelentése a megkülönböztetésnek: létrejön egy munkamegosztás a társadalomtudományon belül, méghozzá a szociológia és az antropológia között. A szociológia a modern, európai társadalmakat vizsgálja, az antropológia pedig az Európán kívüli, távoli, egzotikus népek vizsgálatával foglalkozik.

- 3) Végül szólni kell a másik fontos eszmei tényezőről, a pozitívizmusról. A **pozitívizmus** módszertani program volt, mely a XIX. sz.-ban fogalmazódott meg **AUGUST COMTE** és **ÉMIL DURKHEIM** munkássága nyomán. Lényege a következőképpen foglalható össze: azt a kutatási módszert, ami a korábbi évszázadokban forradalmasította a természettudományokat (vagyis a tapasztalati megfigyelésen alapuló empirikus módszert), megpróbálják a társadalomtudományi kutatásba adaptálni. A társadalomtudósoknak tehát már nem metafizikai spekulációkkal kell foglalkozniuk, hanem az ún. társadalmi tények vizsgálatára kell koncentrálniuk. Ez az a pont, az a módszer, amelyben a modern szociológia és az antropológia művelői egyetértenek.

A pozitívizmus fontos fogalma a társadalmi tény volt, amellyel ráirányították a figyelmet az empirikusan leírható tények tanulmányozására. Fontos tudni, hogy e fogalom meghatározása számukra, az irányzat képviselői számára is sokszor problémásnak bizonyult.

Az első korszak és egyben a **XIX. sz. fordulójának** igen fontos hozadékát jelentette, hogy két lépcsőben **megjelent a kulturális antropológia:**

- Egyrészt a kulturális antropológia *elvált a biológiai antropológiától*: a biológia antropológia természettudományos diszciplína, ami az emberi nemnek mint biológiai fajnak a kialakulását vizsgálta, míg a kulturális antropológia azt kezdte vizsgálni, hogy az ősi társadalmak kultúrájából hogyan fejlődik ki a modern civilizáció – ezt elsősorban az ősi népek empirikus kutatására alapozta.
- *A kulturális antropológia és az etnológia tudománya közötti elhatárolódás*: az antropológusok evolucionisták voltak, az etnológia viszont egy másik fontos eszme vezérlete alatt állt, amit kulturális diffúzióknak nevezünk. A kulturális diffúzió elsősorban a német tudományosságban jelent meg, de máshol is befolyással bírt. Lényege: a kulturális sokféleség magyarázata az, hogy voltak ún. őseredeti kultúrák (pl. piramisépítő civilizáció), s ezek a történelem folyamán érintkezésbe kerülnek egymással a népvándorlások, hódítások nyomán, ami révén aztán kombinálódnak, így végül előáll a modern világ sokszínűsége. (A kulturális diffuzionizmus alternatív eszmeként mind a mai napig él, pl. a második világháború után, az 1950-es és 1970-es évek között több jelentős kísérlet történt.)

A kulturális antropológia kialakulása kapcsán mérföldkövet jelentett az **1906-os esztendő**, ugyanis **Oxfordban ekkor adtak ki először kulturális antropológiából diplomát**. A fennmaradt leírás segít megérteni, hogy vajon mi is a kulturális antropológia? A tudományterület a következő aldiszciplínákat foglalta magában: archeológia, technológia, etnológia³ és szocioló-

³ A népek klasszifikációjával foglalkozik, méghozzá a társadalmi intézményekre és a vallásra tekintettel.

gia.⁴ Az angoloknál tehát a jogi jelenségek vizsgálata a kulturális antropológián belül a szociológiához tartozott.

A XX. sz. fordulójától kezdve az 1950-es évekig egy nagyon erős, ún. **szociálandropológiai iskola** alakult ki az angoloknál, ami miatt terminológiai probléma is van: az angolok a szociálandropológiát hajlamosak kulturális antropológiaként érteni.

Az angol iskola egyik jelentős képviselője volt **BRONISLAW MALINOWSKI**. Kutatásai az angol szociálandropológiai iskola betetőzését jelentik, másrészt a jogi jelenségek, a jogi antropológia vonatkozásában is kiemelkedő jelentőségű volt a munkássága. Lengyel származású angol antropológus volt, aki az első világháború előtti években a **Trobriand-szigeteken** végzett terepmunkát, s ő volt az, aki az empirikus kutatás új módszerét, az ún. **részt vevő megfigyelést** elsőként alkalmazta (ez pedig később döntő jelentőségű volt a kulturális antropológia fejlődése szempontjából). A részt vevő megfigyelés lényege: a XIX. sz. második felében a kutatók még másodkézből vett információkkal dolgoztak, mikor az egyes ősi népeket kutatták. (Pl.: Fraser *Aranyág* c. műve evolucionista perspektívából elemezte az ősi társadalmakat, s a nyersanyagot úgy gyűjtötte be, hogy gyarmati tisztviselőkkel, misszionáriusokkal levelezett, utazók jegyzeteit olvasta a könyvtárban. „Karosszék antropológus” volt ő, tehát nem közvetlenül általa tapasztalt ismeretekből alkotta meg művét.) Malinowski teljesen szakított ezzel a „karosszék-módszerrel”, elképzelése az volt, hogy nem a mások által adott leírásokat kell alkalmazni és kész ténynek venni, hanem a vizsgálat helyszínére személyesen el kell menni, ott sok időt kell eltölteni, lehetőleg annyit, hogy a vizsgált nép nyelvét megtanulja a kutató, ezáltal ugyanis még mélyebben megértheti gondolataikat - a megfigyelőnek tehát konkrétan részt kell vennie a vizsgált nép hétköznapjaiban. Malinowskinak ez sikerült is, három évet töltött el a fent nevezett szigeten. Minden korábbinál gazdagabb empirikus anyaggal tért haza, aminek feldolgozása kapcsán forradalmasította az egész kulturális antropológiai gondolkodást. Malinowski munkássága két további tekintetben mutatott fel novumot:

- **Funkcionalizmus:** Malinowski szerint a különféle társadalmi intézményeknek nem a formáját kell összehasonlítani, mert ezek a formák gyakran meghökkentő eltéréseket mutatnak, hanem a társadalom önfenntartásában betöltött szerepüket kell megvizsgálni, vagyis azt, hogy mi a társadalmi funkciójuk, milyen szükséglet kielégítésére szolgál az adott intézmény. Az összehasonlítás alapja tehát a funkciók összevetése.
- A következő gondolat a **Bűn és szokás a vad társadalmakban** c. művében kapott bővebb kifejtést. Ha kíváncsiak vagyunk arra, van-e jog a melanéz népeknél, nem találunk ilyet, hisz nincsenek igazságszolgáltatást végző szervek, de vannak olyan **mechanizmusok, amelyek megfeleltethetők a mi jog-fogalmunknak**. Két tényező bír erős hatással: reciprocitás és a nyilvánosság:
  - A *nyilvánosság* annyit tesz, hogy a társadalom tagjai számára igen fontos a jó hírnév és a becsület, ennek elvesztése sokkal súlyosabb, mint mondjuk, ha bíróságot kellene fizetni.
  - *Reciprocitás*: ha valaki nem teljesíti a számára terhes kötelezettséget, akkor kimarad a kölcsönös társadalmi szolgáltatások rendjéből, s hamar egzisztenciálisan ellehetetlenülhet.

⁴ A népek összehasonlító kutatásával foglalkozik, célja pedig az emberi fejlődés szakaszainak, történetének feltárása, különös tekintettel az emberiség korai történetére - itt helyezték el a társadalmi szervezet fejlődésének vizsgálatát, ide értve a házasság, rokonság, állam és jog kialakulásának vizsgálatát, morális eszmék és szabályrendszerek, mágia és vallás kutatása, végezetül pedig a nyelv és az írás történetének kutatása.

További általános, ám fontos tendencia a jogi antropológia első korszakában: **a jogtudomány és a kulturális antropológia viszonyában a jogtudománynak igen erős hatása van.** A kor jogtudományának jelentős hatása van az antropológusok elképzeléseire. Itt felhívható Maine jogias jellegű magyarázata a fejlődésre vonatkozóan, de ilyen személetet hirdet Malinowski is. Azt mondja, hogy az antropológusnak először az a feladata, hogy behatárolja, milyen intézmények működnek, majd fel kell tárni azok funkcióit. Minden társadalmi intézménynek van ugyanis egy „alkotmánya” (emiatt a kijelentés miatt nem túlzás azt állítani, hogy Malinowski pánjurista szemléletű volt). **ISAAC SCHAPER** *A Handbook of Tswana Law and Custom* című, az 1920-as években megjelent művében vizsgálta az afrikai tswana törzs működését. Művében egy külön fejezetben tárgyalja a tswana polgári jogot, a tswana alkotmányjogot, stb., tehát a kutatott törzs „jogát” úgy írta le, mintha az egy kortárs nyugati törvénykönyv lenne – ami, valljuk be, egy kicsit azért túlzó, hiszen az európai jogszemléletnek megfelelő kategóriákkal nem lehetséges jellemezni egy afrikai törzset.

II. A JOGI ANTROPOLÓGIA MÁSODIK NAGY KORSZAKA (1941-1970-ES ÉVEK KÖZEPE)

E korszak mérföldköve **KARL N. LLEWELLYN** és **EDGAR ADAMSON HOEBEL** 1941-ben megjelent, *The Cheyenne Way* c. műve, melynek vizsgálati tárgya az amerikai cheyenne indiánok jogélete volt. Llewellyn jogász volt, s az amerikai jogi realizmus irányzatának egyik vezéregyénisége, míg Hoebel antropológusként tevékenykedett. A művet leginkább a law-job elmélet feltalálása kapcsán emlegetik. Itt most az alkotás két jelentőségét kívánjuk hangsúlyozni:

- Llewellyn ekkor tett először átfogó kísérletet egy ún. **funkcionalista jogfogalom** kidolgozására, mely kiválóan alkalmazható a szociológiai kutatásokban.
- Hoebel kidolgozta az ún. **esetmódszert, mint vizsgálati módszert**, amelynek lényege, hogy a különböző társadalmi csoportok életét meghatározó, jogi jellegű szabályokat a jogi döntések vizsgálatából lehet megismerni. A bonyolult, nehéz ügyek – trouble cases – eldöntése kapcsán született döntések elemzéséből lehet utólag visszakövetkeztetni arra, hogy milyen szabályok szolgáltak a döntés alapjául.

A Cheyenne Way megjelenése után fokozott érdeklődés mutatkozott a jogtudományban az antropológiai kutatások eredményei iránt. Ennek hatására, s ez időponttól kezdve érezhető visszahatás a jogtudomány és a jogi antropológia között, ami oda vezetett, hogy a következő három évtizedben **lett önálló a jogi antropológia mint diszciplína.** A második nagy korszak, vagyis e három évtized a jogi antropológia hőskora, virágkora, mely igen termékeny korszak volt. Hozadéka a társadalmi kontroll fogalmának az antropológiai kutatásokba való beépítése, importálása, másrészt az ún. jogi pluralizmus szemléletének kialakítása:

- **Társadalmi kontroll:** Eredetileg az amerikai szociológiából származik a fogalom, ez alatt funkciócsoportot értettek, aminek lényege a rend és konfliktus, folyamatosság és változás közti egyensúlyozás.

A társadalmi kontroll fogalmának az összehasonító módszer szempontjából volt jelentősége. *Vita folyt arról, hogy vajon összehasonlító kutatásokban használható-e a jog fogalma vagy sem?* Egyik álláspont: a nyugati jogszemlélet által kidolgozott jogfoga-

lom használható, de az antropológusnak rá kell mutatnia, milyen eltéréseket lát e között és a vizsgálat tárgya között. A fogalom arra utal tehát, hogy jog minden társadalomban létezik. Másik álláspont: az összehasonlító kutatásokban nem alkalmazható a jog fogalma, mert az eleve sajátos normatív tartalmakat hordoz. Ehelyett olyan fogalmat kell alkalmazni, ami értéksemleges és kivédi az etnocentrizmus problémáját, nehézségét (etnocentrizmus: a kutató a saját kultúrájának fogalmi készletét erőlteti a vizsgált társadalomra). A jog csupán a mi civilizációnkban megjelenő, történelmileg keletkezett sajátos formája a társadalmi kontrollnak, de az ún. hagyományos társadalmakban ettől teljesen eltérő intézmények is betölthetik ezt a funkciót.

Ez a vita két neves antropológus között zajlott: PAUL BOHANNAN és MAX GLUCKMAN között. Bohannan szerint a jog fogalmának Gluckman féle fogalma félrevezető, mivel „egy rövidlátó szemüveget kényszerít a kutatóra”.⁵ Bohannan ugyanis úgy vélekedett, hogy a nyugaton használatos jogfogalom teljesen megfelel az antropológiai kutatások számára is, a két kategória közti különbség inkább csak fokozati jellegű.

- **LEOPOLD POSPISIL** cseh kutató volt, aki Pápua-Új Guineában végzett kutatómunkát a kapauku pápuák jogéletéről. Kapauku Papuans and Their Law c. művében **kifejtette a jogi pluralizmus eszméjét**. A jog szintjeiről szóló elméletének veleje: meghasítja az egységes, monisztikus jogfelfogást. Azt vallja, hogy egy társadalomban nem egyetlen jog létezik, hanem a társadalmi szerkezet szintjeihez igazodva minden társadalmi szinten található jog, jogrendszer; egy társadalom jogrendszere tehát összetett, komplex rendszert alkot, amit ő maga piramis ábrával illusztrált. Az egyszerű társadalmakra, mint amelyet ő is vizsgált, ez a felépítés jellemző: család, háztartás (néhány család él együtt), faluközösség, rokoni ág, nemzetség, törzs – ezeken a szinteken mindenhol vannak szabályrendszerek, s az adott szinten álló autoritás érvényesíti azt (pl. a családban a családfő, a faluközösség szintjén a főnök, stb.). Így épül fel a jog, többszintű szabályrendszerekből, melyek átfedhetik egymást, támogathatják egymást, de lehetnek a szintek között eltérések is. Az egyes szintek között lehetséges konkurencia, s emiatt nem biztos, hogy a jogrendszer csúcán van a súlypont, mint pl. a nyugati társadalmak esetén.

SALLY FALK MOORE tovább bővítette a jogi pluralizmus eszméjét az ún. félautonóm társadalmi mezők elméletének kidolgozásával, ami a jogi pluralizmus még radikálisabb formáját jelenti. Konceptióját a Law and Social Change: The Semi-Autonomous Social Field as an Appropriate Subject of Study c. tanulmányában fejti ki. Teljesen szakít a hierarchia gondolatával, s úgy véli, hogy a modern társadalmakban és az egyszerű társadalmakban is sajátos társadalmi mezők jönnek létre, olyan erőterek, amelyekben nemcsak társadalmi csoportok, hanem egyének, intézmények is megjelenhetnek, s ezeknek az a sajátossága, hogy képesek sajátos önszabályozó funkciót ellátni, tehát normákat létrehozni és érvényesíteni azt az ennek az erőterében megtalálható aktorok vonatkozásában. A kutató ezt az állítást két terület vizsgálatán keresztül támasztja alá: elemezte az amerikai női konfekcióipar működését, illetve az afrikai

⁵ H. Szilágyi István: Bevezetés, 3-26. o., 15. o. In H. Szilágyi István (szerk.): Jog és antropológia. Budapest, 2000.

chagga törzs jogéletét – állítása bizonyítása kapcsán látszik, hogy a szerző szerint elmélet minden társadalomban alkalmas lehet a jogi jelenségek vizsgálatára.⁶

III. A JOGI ANTROPOLÓGIA HARMADIK NAGY KORSZAKA (1970-ES ÉVEKTŐL NAPJAINKIG)

A jogi antropológia harmadik korszakának legfontosabb jellemzője „az antropológusok hazatérnek” (Sally Falk Moore-tól származik a gondolat) kijelentéssel írható le, ugyanis a kutatók elkezdik immár a modern nyugati társadalmakat antropológiai módszerekkel vizsgálni, s antropológiai fogalmakkal leírni. A szociológia és az antropológia közötti korábbi határ itt már elmosódik, az antropológusok beleolvadnak a szociológiai kutatásokba – ezt bizonyítja az is, hogy Socio-Legal Studies (társadalmi-jogi kutatások) tanszékek alakulnak, ahol szociológusok és antropológusok együtt kutatnak. A másik jelentős fejlemény a módszertani és elméleti keretek megújulása: számos új technikai lehetőség adott (filmkészítés – vizuális antropológia születése), elméleti szempontból pedig az 1970-es évektől elkezdődik egy bölcséleti, filozófiai megújulása a kulturális antropológiának (lásd **CLIFFORD GEERTZ** munkásságát). Az antropológia más társadalomtudományi területek felé, például a szociolingvisztika felé fordul, és nyitottá válik.

Ebben a korszakban három fontos tudományformáló intézmény szerepét szükséges hangsúlyozni. Első helyen kell említeni a nyelv, illetve a kultúra iránti fogékonyság erősödését. Emellett világossá vált, hogy a beszéd és társadalmi közegének vizsgálata is szükséges, s e felismerés vezetett el a szociolingvisztika kialakulásához. A másik fontos eszme a történelem iránti fokozott érdeklődés újjászületése volt. Napjainkban olyan problémákkal kell szembenézni, mint például a terrorizmus, ill. a környezetpusztítás, melyre sokak szerint megfelelő választ adhatunk, ha újragondoljuk a történelmet és az evolucionizmus elméletét. Harmadjára pedig egy tudományformáló erőről, a holisztikus szemléletről kell szólni, melynek a lényege: a világ jelenségeit és eseményeit egységben kell látni és így kell értelmüket is feltárni. „E három eszme erőterében a kulturális antropológia egyre inkább nagyobb jelentőségre tesz szert, hiszen alkalmasnak mutatkozik arra, hogy integrálja a történettudomány, a néprajz, a szociológia és számos más társadalomtudomány eredményeit egy újjáéledt humanizmus jegyében. Ami a jogi antropológiát illeti, úgy tűnik, hogy a jogtörténet, a jogszociológia és a jogbölcsélet eredményeit egységbe foglaló új tudomány bölcsője lehet, s szemben a klasszikus jogtudománnyal, az új jogtudomány egy nagyobb közösség iránt elkötelezett tudománnyá válhatna. Ezeket a várapozásokat a '80-as és '90-es évek kutatási irányai, eredményei mind-mind megalapozzák.”⁷

⁶ vö. H. Szilágyi István: i. m. 18. o.

⁷ H. Szilágyi István: i. m. 23-24. o.